

Een gestigmatiseerd grensgebied gaat glanzen

Een haat-liefdeverhouding in de ketel van Broumov

Een gestigmatiseerd grensgebied gaat glanzen

Een haat-liefdeverhouding in de ketel van Broumov

Leo Heerkens

Colofon

Eerste druk © 2021

Leo Heerkens

Productie Mijnbestseller

Uitgave in eigen beheer

Omslagontwerp: Studio Vet, Udenhout

Omslagfoto van H.Hermann e.a., 'Das Braunauer Land'.

Lithografie A.Hauna z r.1860

ISBN 9789403633848

Dit boek draag ik op aan mijn zoon

Hillebrand

in

Božanov

'Wanneer we afscheid nemen, huilen we beiden: de Duitsers uit puur bitter leed, de Tsjechen omdat ze oprecht blij zijn, maar tranen vallen bij beiden.' Een persiflage van Karl Havlíček Borovský (1821-1856)

Inhoudsopgave

I: Inleiding:	7
II: Slavische kolonisten:	10
III: Een strijd tussen twee culturen:	13
IV: Duitse immigranten in het koninkrijk Bohemen:	17
V: Tsjechische reacties op de Duitse invloed:	26
VI: Groeiend zelfbewustzijn van de lakenweversstad Broumov:	37
VII: De Habsburgers en de germanisering van Bohemen:	45
VIII: De Eerste Wereldoorlog:	75
IX: De democratische Republiek Tsjechoslowakije 1918-1938:	84
X: Het dagelijks leven in Božanov tijdens het interbellum:	98
XI: Gevaren vanbinnen en vanbuiten:	109
XII: Tsjechië bij het Duitse Rijk:	126
XIII: Einde van de Tweede Wereldoorlog:	145
XIV: De verdrijving van de Duitsers:	151
XV: Opvang van de Volks-Duitsers in het verwoeste Duitsland:	172
XVI: Een nieuw begin in het lege Sudetenland:	180
XVII: Tsjechoslowakije van 1945-1989:	190
XVIII: Tsjechoslowakije van 1989 tot 1993:	204
XIX: De Tsjechische Republiek vanaf 1993:	212
XX: Het ongemakkelijke verleden:	215
XXI: Perspectieven op de Verdrijving van de Sudeten-Duitsers:	224
XXII: Het culturele erfgoed:	232
Slot: De toekomst bouwt voort op het ongemakkelijk verleden:	242
Noten:	245
Bibliografie:	255
Foto- en illustratieverantwoording:	260
Bijlagen:	261
Plaatsnamen in het Tsjechisch en het Duits:	261
‘Gereguleerde’ transporten vanuit Broumov en Meziměstí:	262
Transporten naar Sovjet-Unie:	263
Dankwoord:	264

Hoofdstuk I: Inleiding

Op zondagmiddag 5 augustus 1945 komt de burgemeester van het Tsjechische dorp Barzdorf (Božanov) samen met zijn gemeentesecretaris bij de Duitssprekende familie Meissner aan de deur. Hij zegt dat de vrouw en de kinderen zich klaar moeten maken om het land uitgezet te worden. Ze krijgen twee uur de tijd om zich bij de garage van de firma Tölg in het centrum van het dorp te melden. Ze mogen dertig kilo aan bagage meenemen en voor drie dagen levensmiddelen. Alleen het allernoodzakelijkste kan mee en voorwerpen van waarde zoals sieraden moeten achterblijven. Zo wordt mevrouw Elsa Meissner op deze 'zwarte zondag' verdreven uit haar vertrouwde dorp Božanov en samen met haar zes jaar oude dochtertje Margot en haar zus Frieda het ouderlijk huis uitgezet. Het afscheid valt haar zwaar, vooral omdat ze haar vader en de twee dienstboden Frieda en Erna Michel achter moet laten.

Bij de garage in het centrum staan al meerdere gedupeerden en er komen er steeds meer bij tot ze met meer dan dertig zijn. Allemaal bekenden uit het dorp: Josef Künzel met zijn vrouw Maria, mevrouw Schmidt met haar dochter Ilse, mevrouw Schubert-Kinzel, de postbode, Anton Krause met zijn vrouw Magdalena met hun kinderen Josef en Otto, mevrouw Schön met hun zoon Roland, de slager met zijn vrouw, de kapper van het dorp, mevrouw Ansorge met drie kinderen, mevrouw Klinke, mevrouw Langer met drie zonen, Marie Ansorge, de oudere heer en mevrouw Geipel, de vrouw van de slager met haar drie kinderen en mevrouw Eber, de vrouw van de gepensioneerde slager. Allemaal wat oudere mensen en vrouwen met kinderen. Het lijkt wel of die als eersten gedumpt moeten worden. In de garage van de firma Tölg wordt de bagage gecontroleerd. De hoogzwangere mevrouw Lea Elsner moet ook mee op transport, maar die zal later in het ziekenhuis van Broumov afgeleverd worden en pas maanden later na de bevalling alsnog gedeporteerd worden. Maar hoe moeten ze met alle bagage en de vele oudere mensen en kleine kinderen in het doorgangskamp bij het stadje Broumov komen? Ze denken aan hun dorpsgenoot Albin Taubitz. Zijn huis is om een of andere reden nog niet geconfisqueerd. Hij is meteen bereid om de vrouwen en kinderen met een hooiwagen naar het kamp in het naburige stadje te brengen. Wanneer ze in het kamp aankomen, is er geen plaats meer in de barakken. Ze moeten die nacht in de gang slapen, want het kamp is overvol.¹⁾

Dit is de eerste dag van een lange lijdensweg van de jonge vrouw Elsa, haar familie en alle dorpsgenoten uit Božanov, toen ze in 1945 verdreven werden uit hun geboorteland Tsjechië. Het einde van de Tweede Wereldoorlog is dan nog maar drie maanden oud. Haar hele leven lang heeft Elsa als Duitssprekende vrouw met Tsjechische dorpsgenoten samengewoond. Haar familie had een goed lopend hotel-restaurant in Božanov. Generaties lang heeft de familie samengewoond met Tsjechische en Duitse burens. Waarom worden alle Duitsers verdreven uit dit dorp, terwijl de vrede van de Tweede Wereldoorlog getekend is? Om deze deportatie van een groep Duitssprekende Tsjechen echt goed te begrijpen moeten we ver terug in het verleden. Een geschiedenis die al begint in de elfde eeuw van Duitse kolonisten die op zoek waren naar geluk, van mensen die naar een onontgonnen, onherbergzaam gebied trokken om een nieuw leven te beginnen waar meer perspectief zou zijn. Maar het is ook een verhaal van Tsjechen die eeuwenlang onderdanig waren aan Duitsers en de Habsburgse machthebbers, van een volk dat steeds zoekend was naar haar identiteit.

Het dorp Božanov gelegen tegen de Poolse grens is te bereiken via het stadje Broumov. Vanaf het dorp Martínkovice leidt een glooiende weg naar het dorp. De grote, stevige bomen zorgen ervoor dat je midden op de smalle weg blijft rijden. Wanneer je een tegenligger ziet, laat je automatisch het gaspedaal opkomen om vaart te verminderen. Onverwacht – na duizend kilometer rijden vanaf Nederland – duikt een vriendelijk kerkje op uit het heuvelachtige landschap.

Božanov hoort bij de regio van Broumov, een stad met een rijke historie in een schitterend landschap. Het dorpje ligt in het uiterste puntje van de regio Hradec Králové in het beschermde natuurgebied Broumovské stěny, een lange wand van twaalf kilometer steile rotsen. Het vormt de scheidingslijn tussen twee stroomgebieden. Het water van 'de ketel van Broumov' komt na een lange reis via de Oder uiteindelijk in de Oostzee. Het land dat aan de andere kant van Broumovské stěny ligt, daarvan monden de rivieren via de Elbe uit in de Noordzee. Het dorp Božanov wordt van drie kanten met gebergten omsloten door het buurland Polen. Het dorp Božanov en de omgeving hebben een

interessante en lange historie. Er moet een hele oude dorpskroniek bestaan die honderden jaren oud is. Maar waar is die gebleven? Verloren gegaan tijdens de vele oorlogen in haar lange geschiedenis? Er zijn geruchten dat de kronieken in de kerktoren van Božanov zijn gemetseld.

Ik ontdek dat in de historie van de streek een grote breuk zit: de periode vóór 1945 en de tijd daarna. Het dorp dat vóór 1945 Barzdorf heette en het dorp dat daarna Božanov wordt genoemd. De streek Broumovsko met de hoofdplaats Broumov na 1945 en het Braunauer Land met Braunau voor 1945 zo geheten. Een dorp en een streek waar vóór 1945 hoofdzakelijk Sudeten-Duitsers woonden en dat daarna door Tsjechen werd bevolkt.

Kaartje met Bozanov tegen de Poolse grens* 1)

Ik raak steeds meer geboeid in de hele geschiedenis van het land en de wisselende historie van de regio: het gebied dat vroeger een Duitstalige streek was die 'Sudetenland' werd genoemd. De Duitsers die er eeuwenlang woonden, hadden vooral tijdens de driehonderdjarige Habsburgse monarchie een stempel gedrukt op de omgeving en werden door de Tsjechen als meerderen ervaren. Van Tsjechen die in de vorige eeuw, ontworsteld aan de Duitsers, hun prille democratie, van slechts twintig jaar vanaf 1918 vertrapt zagen door dictator Adolf Hitler. Van Tsjechen die na jaren onderdrukking bevrijd werden van de Duitse overmacht, maar daarna toch weer

bekneld raakten in een ander autoritair machtssysteem, dat van de Sovjet-Unie. Wat een wisselende en moeilijke houding hebben de Tsjechen in de loop van de geschiedenis moeten aannemen? Wat heeft de geschiedenis met dit volk gedaan? Maar ook wat is er met het Duitse volk gebeurd dat hier eeuwenlang gewoond heeft? De volledige cyclus van geboren worden, opgroeien, leven, wonen, werken en sterven op de geboortegrond was voor hen niet weggelegd.

De jeugd van Jiří Pelikán (1923-1999) werd bepaald door de spanning die er was in de stad waar veel Duitssprekende Tsjechen woonden. Ik ging naar de Tsjechische school en mijn Duitse vrienden naar de Duitse school, maar na school speelden we samen. Ik zag dat steeds meer Duitsers achter de ideeën van Hitler aanliepen en zijn idee van 'Heim ins Reich'. In 1936 bij de verkiezingen stemden ze op de partij van de Sudeten-Duitsers, die ook een Groot-Duitsland voorstonden. We speelden niet meer met elkaar, maar bevochten elkaar. Toen Tsjechoslowakije in 1938 op een schurkachtige manier werd bezet door het leger van Hitler, zag ik soldaten terugkeren van de verdedigingslinie, huilend als kinderen, omdat ze hun republiek hadden willen verdedigen. Ik ging als jongen bij een ondergrondse partij en kwam in verzet tegen deze illegale nazibezetting. We drukten pamfletten, een ondergrondse krant en riepen op tot verzet en sabotage. Het was een paar dagen voor de 1 mei 1940 viering. We gingen 's nachts naar de fabrieken en deelden illegale pamfletten uit waarin de arbeiders gevraagd werd om op 1 mei te staken. De Gestapo arresteerde zevenhonderd mensen en onderwierp hen aan martelingen, waardoor ook mijn naam werd genoemd. Opnieuw werden vierhonderd mensen gearresteerd. Veel mensen zijn gemarteld of doodgeslagen. Na zes maanden gevangenschap werd ik als minderjarige vrijgelaten, omdat ik verteld had dat het voor leerlingen van het gymnasium verboden was zich in politiek te interesseren. Ik was vrij, maar bleef onder controle van de Gestapo en mocht mijn gymnasium niet afmaken. Ik nam de trein en vluchtte naar de bergen. De Gestapo dacht dat ik naar het buitenland was gevlucht. Toen werden mijn ouders opgepakt en naar een concentratiekamp gestuurd. Mijn moeder is daar gestorven, maar mijn vader heeft het overleefd. Ons huis werd in beslag genomen door een hoofdman van de Gestapo. Ik werkte eerst bij een afgelegen boer, later kon ik met hulp van een priester enkele maanden in een nonnenklooster verblijven. Ik kreeg nieuwe identiteitspapieren en kon daarmee een baantje krijgen als gemeentesecretaris in een klein dorpje. Ik hoorde over de vreselijkste wraakacties op de Tsjechen. De bekendste was wel toen de Duitse veiligheidsdienst het dorp Lidice omsingelde en alle vluchtwegen omsingelde. De gehele bevolking werd uit hun huizen gehaald. Iedereen werd vermoord. Enkele overgebleven vrouwen

werden naar een concentratiekamp gestuurd, waarvan velen ook zijn overleden. De kinderen werden naar een concentratiekamp in Polen gestuurd, alwaar ze volgens raskenmerken werden gesorteerd. Wie niet voldeed aan de Arische kenmerken werd vergast. Het hele dorp is met de grond gelijkgemaakt. Een ander Tsjechisch dorp Ležáky werd twee weken later ook vernietigd. Het totale aantal slachtoffers van deze wraakacties wordt op 1300 geschat. Het is verschrikkelijk hoe wij als Tsjechen vernederd zijn. Hitler wilde de hele inferieure Tsjechische bevolking uitroeien of verplaatsen naar de Noordelijke IJsee. Toen ik na de oorlog terugkeerde naar mijn geboortestad, had ik alle reden om de Duitsers te haten. Het was niet juist zoals vooral veel vrouwen en kinderen behandeld zijn, maar ik vond wel dat ze moesten vertrekken en de verbanning naar Duitsland op zich vond ik gerechtvaardigd.)

Ik heb geprobeerd om de ingewikkelde verhouding tussen Tsjechen en Duitsers dichterbij te brengen en daarmee ook invoelbaar te maken. Ik heb gemerkt dat het praten over de periode van ‘vlucht en verdrijving’ na de Tweede Wereldoorlog nog iets is ‘als het lopen over dun ijs’. Het was niet vanzelfsprekend om oudere mensen in de omgeving te vinden die bereid waren om over deze zwarte bladzijden uit het verleden te spreken. Met het wegsturen van de Duitsers en het binnenhalen van nieuwe mensen in het dorp, werd echter geen streep gezet onder het verleden. Al tientallen jaren zijn de levenswegen van beide groepen onder druk blijven staan. De barsten en scheuren zijn tot op heden nog te zien, zowel bij de Tsjechen als de Duitsers, al komt er met de jonge generaties wel een kentering.

De geschiedenis van deze Boheemse streek van Tsjechië zal altijd verbonden blijven met de strijd tussen de twee groepen. Ik wil expliciet naar het gebied rond Broumov en Božanov kijken om te voelen hoe de gewone mensen in hun alledaagse leven de politieke en godsdienstige twisten beleefd hebben. De laatste jaren zien we gelukkig vele positieve veranderingen in de moeizame relatie tussen Tsjechen en Duitsers. Ook komt er meer belangstelling van de jongeren voor het Duitse culturele erfgoed van vóór de oorlog. Elke generatie stelt nieuwe vragen en kijkt weer anders naar het verleden. Daardoor krijgt de geschiedenis van het dorp en de herinneringen telkens een andere inkleuring. Gaandeweg komt een werkelijkheid naar boven waarin verschillende waarheden naast elkaar bestaan. Alleen wanneer we de eeuwenlange verhouding tussen Tsjechen en Duitsers leren kennen, kunnen we de geschiedenis genuanceerder verwoorden en vooral de breuk in de regio Broumovsko in 1945 enigszins begrijpen.

Hoofdstuk II: Slavische kolonisten

Paula Michel, dochter van de hoteleigenaar Beda Michel uit Božanov vertelt: Op een dag in 1945 komen Tsjechische soldaten mijn vader van huis halen en wordt hij gevangengenomen. Mijn vader was boomkweker en tevens eigenaar van het hotel in Studená Voda (Kaltwasser) bij Božanov. Mijn vader was ook jager en hij had niet alle geweren ingeleverd. Met een verrekijker had men dat gezien. De eerste tijd zat mijn vader in Broumov gevangen. Het was gelukkig niet zo ver, zodat ik hem vaak wat eten kon brengen. Later werd hij gedeporteerd naar de kolenmijn bij Hertín in het district Trutnov, waar hij overdag hard moest werken. Ons hotel met boerderij werd in beslag genomen. We kregen op onze boerderij en boomkwekerij een zogenaamde správc, een beheerder. Deze bewoner werd de nieuwe eigenaar, maar hij had van landbouw en een hotel runnen totaal geen verstand. Wij hadden niets meer te zeggen. Op een dag werden ook mijn moeder en zusje Gertrud opgepakt. De reden wisten we niet. Ze moesten de school in het buurdorp Martínkovice van onder tot boven schoonmaken. Ik bleef alleen thuis met de 'správc', met zijn vrouw en zijn ouders.

Op zaterdag en zondag ging ik op bezoek bij mijn vader naar de kolenmijnen in Hertín. Dat was een hele onderneming voor mij omdat het erg ver weg was. Door de week bezocht ik mijn moeder en tante in Martínkovice. Ik deed dat op de fiets en omdat ik Duitser was moest ik verplicht een witte band om mijn arm dragen.

Enige tijd later kwamen soldaten met mijn vader tussen hen in als een zware misdadiger naar ons in beslag genomen huis. Mijn vader moest het gat laten zien waar de verborgen geweren zouden moeten liggen. Maar het gat was leeg. Ze namen mijn vader opnieuw mee. Na enige dagen moest ik naar het gemeentehuis komen, waar men mij vertelde dat mijn vader zelfmoord had gepleegd. Ik kon het niet geloven. Later hoorden we van de heer Hofmann uit Božanov, hij wist het heel zeker, het was geen zelfmoord. Mijn vader was in de kolenmijn doodgeschoten. Een SNB-man (soort politie) waarmee hij samen op een Tsjechische school in Broumov had gezeten, had hem verraden. Later vonden de Tsjechische soldaten onze schuilplaatsen. Bedden, dekbedovertrekken, pelsjassen en veel meer dingen namen ze mee. Intussen had men mijn moeder en zus weer vrijgelaten. Even later wilden de soldaten weten waar we de wijn van het hotel verstopt hadden. Mijn moeder zei dat ze geen wijn meer hadden, maar dat was onmogelijk, een hotel zonder wijn, zeiden de soldaten. Ze gaven mijn moeder een paar flinke klappen op het hoofd. Mijn moeder, mijn zus en ik werden nu dienstmeiden op onze eigen boerderij en in ons hotel. De nieuwe Tsjechische beheerder werd steeds achterdochtiger, vooral tegenover mij. Ik drukte zogenaamd, nota bene mijn eigen spulletjes achterover, die nu zijn eigendom waren. Ik kon dit leven niet langer volhouden, ik moest weg uit mijn eigen huis en ging op zoek naar een ander onderkomen in het dorp Božanov. Ik kwam toen in tijdelijke dienst bij mevrouw Škoda en daar was ik erg tevreden mee. Tot we in februari 1946 voorgoed verdreven werden uit ons geboorteland.¹⁾

Rivaliteit tussen Germaanse en Slavische volksstammen

De hele geschiedenis van de mensheid kent het emigreren, het moeten vluchten voor vijandige volkeren en het verdrijven van bevolkingsgroepen naar onbekende streken. Een van de eerste bewoners van de gebieden in het hart van Europa, waren de 'Boii', een Keltische stam, die op de vlucht was voor overstromingen in het noorden. Bohemen betekent 'heem (Heimat) van de Boii' (Boiohaimum). De stam wordt ook wel als 'Bójóvé', in het Latijn Bohemi, aangeduid. De Germaanse stammen verdrongen de Bojer naar het huidige Beieren, zodat dit Slavische volk de kans had om verder op te schuiven.

De trekkende volkeren maakten gebruik van belangrijke routes zoals de barnsteen- en de zoutroutes. De barnsteenroute was een handelsweg waarlangs het barnsteen (amber) van de vindplaatsen aan de Oostzee en de Noordzee (Denemarken) naar de afnemers in het Middellandse Zeegebied werd getransporteerd. De handelaars namen met hun kostbare vracht steeds de meest betrouwbare weg. Bij voorkeur werd een rivierdal gevolgd of langs veilige pleisterplaatsen gereisd om te overnachten. Barnsteen was in die tijd een geliefde steensoort. Het was kostbaarder dan zilver. Het had naast geneeskrachtige eigenschappen vooral een decoratieve waarde. Er werden beeldjes, ringen en toiletartikelen van gemaakt.

De latere koning Frederik Willem I gaf in 1716 zijn bondgenoot tsaar Peter de Grote een hele kamer van barnsteen cadeau, de zogeheten Amberzaal. Het werd als het achtste wereldwonder beschouwd en bleef ongeveer tweehonderd jaar lang een schitterend vertrek in het Catharinapaleis van de Romanovs nabij Sint-Petersburg. Tijdens het beleg van Leningrad in 1941 werd deze kamer door de Duitsers gedemonteerd en naar het Duitse Königsberg (het latere Kaliningrad) afgevoerd. Na 12 januari 1944 is niets meer vernomen van deze barnsteenkamer. In het jaar 2015 gingen er geruchten dat een trein met deze kostbaarheden in een ondergrondse tunnel ligt in de buurt van het Poolse Walbrzych, niet ver van Božanov. Maar nieuwe onderzoeken hebben niets opgeleverd.

Andere belangrijke routes in die tijd waren de zoutroutes. Het kostbare zout werd het 'witte goud' genoemd. In gebieden waar zout schaars was werd het lange tijd als betaalmiddel gebruikt. Om het gebied van deze waardevolle grondstof te bevoorraden, moest het vaak over grote afstand vervoerd worden. Enkele bekende zoutroutes liepen van Linz naar Praag en van Passau naar Bohemen. De centrale ligging op een kruispunt van de barnsteenroute en de zoutroute zorgden voor een groeiend verkeer en handel.

Tijdens de Grote Volksverhuizing (van de vierde tot de zevende eeuw) vestigden zich in het vrijwel ontvolkte Bohemen veertien Slavische stammen. In een toeristische gids van de stad Leipzig lezen we: 'Toen de Germaanse stammen in de tijd van de Grote Volksverhuizing het laagland Saksen en Thüringen verlieten, kwamen hier Slavische volksstammen naar toe en vestigden zich aan de oevers van de rivieren. Het waren waarschijnlijk Oud-sorbische vissers die het dorp Lipzi (het latere Leipzig) stichtten. In het gebied rond Bautzen en Cottbus wordt nog steeds Sorbisch gesproken, een mengeling van de Tsjechische en Poolse taal.'

De Praagse geestelijke en kroniekschrijver Kosmas heeft aan het eind van de 12^e eeuw een meesterlijk verhaal en voor de Tsjechen een patriotistische legende opgetekend in 'Chronica Bohemorum'.

Een Slavische stamoudste, Praotec Čech (Oervader Tsjech), leidde zijn volk tijdens een lange reis over drie grote rivieren naar het westen. Toen hij na lange omzwervingen op een berg stond en uitkeek over het land, zag hij uitgestrekte vruchtbare gronden liggen. Hij besloot om zich hier te vestigen. Zijn volk was moe van het trekkend bestaan en was blij eindelijk rust te vinden. Uit dankbaarheid noemden de onderdanen dit land naar hun leider Čech. Deze nomaden gaan vanaf die tijd van de landbouw en veeteelt leven. Vader Čech wordt hun eerste vorst. Als hij op hoge leeftijd sterft, kiest men de wijze rechter Krok als opvolger. Krok had geen zonen, maar alleen drie dochters. De jongste van de drie, Libuše, was een zieneres. Door deze bijzondere gaven mocht zij Krok opvolgen. Al gauw werd duidelijk dat de Tsjechen geen vrouw aan het hoofd van hun gemeenschap wilden. Om een opstand te voorkomen, trouwde Libuše met Přemysl Oráč (de Ploeger). '2) Tot zover de legende.

Na een regering van dertig jaar stierf Přemysl. Hij wordt beschouwd als de stamvader van het geslacht der Přemysliden. De Přemysliden vestigden zich op heuvels Vyšehrad en op Hradčany en regeerden meer dan 500 jaar over het Boheemse volk. Vanaf het midden van de 9^e eeuw werden versterkte burchten gebouwd op deze heuvels.

Praotec Čech (Oervader Tsjech) ziet vruchtbare gronden *2)

In het gebied tussen de twee burchten ontstond geleidelijk de stad Praag. Volgens de sage is Praag gesticht door Libuše, de stammoeder van het volk Přemysliden. In de zevende eeuw kwamen Slavische volkeren permanent in het noorden van oostelijk Duitsland wonen. In Mecklenburg, Brandenburg en Lausitz overheerst vanaf deze tijd de Slavische cultuur. Men denkt dat de Slaven oorspronkelijk uit het gebied tussen de rivieren de Dnjepr en de Weichsel komen.

Hier voelen we al de rivaliserende strijd tussen de Germaanse en de Slavische stammen. We horen het in de wederzijdse denigrerende taal: de Germanen noemden deze stammen 'Slava' wat de 'zwijgzamen' betekent, mensen die zich niet verstaanbaar konden maken. De Slaven op hun beurt noemden de Germanen 'Niemcy', de stommen, mensen die niet konden spreken. Ondanks de rivaliteit was er ook handel tussen de twee volkeren. Dan moeten we denken aan het ruilen van pelzen, honing en bijenwas tegen werktuigen, lakense doeken en juwelen. Karel de Grote wist in de achtste eeuw de Slavische stammen westelijk van de Elbe te onderwerpen en schatplichtig te maken.

De oorsprong van 'slaaf' in etnische zin is niet helemaal duidelijk. In de Middeleeuwen hielden Duitsers huis op de Balkan waar hele Slavische bevolkingsgroepen gevangengenomen en tot slavernij veroordeeld werden. Sláva betekent ook roem, faam, maar is waarschijnlijk van latere datum. De etymologie is onduidelijk. Vaak wordt aangenomen dat de naam verwant is aan 'slovo', de Slavische aanduiding voor 'woord'.

Hoofdstuk III: Een strijd tussen twee culturen

In 1945 werd de eigenaar Beda Michel van het hotel in Studená Voda bij Božanov vermoord vanwege het niet melden van een jachtgeweer. Dochter Paula Rzehak-Michel vertelt: 'Ik kende de Tsjechen niet meer terug. Ik kon goed Tsjechisch spreken. Ik had als kind samen met ze gespeeld. In het hotel zaten Tsjechen en Duitsers samen een biertje te drinken. Ik had samen met hen gestudeerd...en nu zoveel haat. Gewone, brave burgers werden dodelijk gemarteld of liet men verhongeren in een gevangenis. In iedere Duitser zag men een vijand van het Tsjechische volk. In naam van de nationale bevrijding werden gewone mensen gevangengenomen en verdreven. Het leven van de dorpsbewoners lag niet meer in hun hand. Het leven werd van hogerhand bestuurd of door de volkswoede beslist. Wat moest dit een verschrikkelijk, vernederend gevoel gegeven hebben, vanaf dat moment volledig afhankelijk te zijn van de willekeur van mensen, die vol haat zaten.1)

Joseph Goebbels was tijdens het naziregime minister van Volksvoorlichting en Propaganda. In 1936 was hij als getrouwde man een affaire begonnen met de Tsjechische filmster Lida Baarová. Zijn rivaal Hermann Göring had Hitler hierover ingelicht. Een dergelijke relatie met een bekende actrice van Slavische, dus minderwaardige afkomst met de propagandaminister zou het regime wel erg in verlegenheid brengen. Hitler greep in en de Tsjechische actrice werd naar Praag afgevoerd, waar haar post en telefoon door de Gestapo werden gecontroleerd. Later vluchtte ze naar Italië, waar ze verder ging met haar filmcarrière.

In februari 1942 schrijft Goebbels minder sympathiek over de Tsjechen in zijn dagboek: 'Ik heb een lang gesprek gevoerd met Heydrich over de situatie in het Protectoraat. De atmosfeer is enorm verbeterd. Heydrichs maatregelen leiden tot goede resultaten. Wel blijft de intelligentsia ons vijandig gezind. Het gevaar dat Tsjechische elementen vormen voor de veiligheid van Duitsland is in alle opzichten volkomen bezworen. Heydrich gaat succesvol te werk. Hij speelt kat en muis met de Tsjechen en ze slikken alles wat hij zegt. (...) Hij is bezig een politiek van gedwongen verduitsing onder een groot deel van de Tsjechen tot een succes te maken. (...) De Slaven, benadrukt hij, kunnen niet op dezelfde manier worden opgeleid zoals men de Duitsers opleidt. Je moet hen breken of hen in een voortdurende onderworpen staat houden.' 2) Tsjechen als 'ondermensen' die niet verduitsst kunnen worden vanwege het slechte bloed moeten als dwangarbeiders afgevoerd worden.

De Duitssprekende bewoners van het overwegend Duitse dorp Božanov kenden vanaf mei 1945 de Tsjechen niet meer terug. Eeuwenlang hadden ze in vrede samengewoond in dit dorp. Wat was hier veranderd in 1945? Paula beheerste het Tsjechisch als dochter van de hoteleigenaar. Er werd geen onderscheid gemaakt tussen de bezoekers van het hotel en het restaurant. Duitssprekende en Tsjechisch sprekende kinderen speelden met elkaar, volwassenen zaten samen aan een tafeltje op het terras. Ze vierden samen feest in de gezellige veranda van het hotel. Alle kinderen van het dorp hadden samen op school gezeten en nu ineens zoveel haat. In iedere Duitser werd na 1945 een vijand gezien. Waar kwam deze haat vandaan?

We gaan terug naar de 9^e eeuw toen het Slavisch Groot-Moravische Rijk ontstond. Dit rijk omvatte het huidige Tsjechië, Slowakije, Hongarije en delen van Saksen en Silezië. Om zelfstandig te kunnen heersen wilde hertog Rastislav (846-870) dat het Moravische rijk onafhankelijk zou blijven van het katholieke Rome. Er was verwarring in het land onder de bevolking, omdat er uit allerlei landen missionarissen kwamen, zowel van rooms-katholieke als van oosters-orthodoxe landen. Zowel Rome als Constantinopel maakten aanspraak op de kerstening van Groot-Moravië. De politieke betekenis van deze West-Slavische Grootstaat was niet zo groot, maar kerkelijk en daarmee ook cultureel gebeurden hier belangrijke dingen. Het Tsjechische volk kreeg steeds meer te maken met de cultuur van het Westen en het Westen betekende vooral ook Duitsland en de Duitse taal. Politiek gezien geraakte het volk grotendeels in Duitse afhankelijkheid.3)

*We zeggen hier gemakkelijk ‘Duitsland’, maar in feite bestond Duitsland als land toen nog niet.

Terwijl in West-Europa al enkele gecentraliseerde staten ontstonden, zoals Engeland, Frankrijk en Spanje, bleef Duitsland een veelheid van onafhankelijke of semi-onafhankelijke staten en staatjes. Pas in 1871 werd de Duitse eenwording een feit. Met Duitse overheersing wordt hier meer de taal en de

Het Heilige Roomse Rijk in 1648 *2)

cultuur bedoeld. Hertog Rastislav zag mogelijk het gevaar van de Duitse overheersing en wilde om die reden vooral missionarissen die de Slavische taal machtig waren. Hij wilde dat het evangelie in de eigen taal aan het volk werd verkondigd en niet in het Latijn. Hij zag dat de invloed van de West-Europese cultuur groter werd en daarmee ook de Latijnse taal. Bekeringsexpedities waren in die tijd niet zozeer kruistochten tegen het heidendom, maar het ging vaak veel meer om gebiedsuitbreiding en het vergroten van macht. Men moet beslist geen romantisch beeld hebben van de toen rondtrekkende missionarissen.

Rastislav vroeg aan de paus in Rome of hij Slavische missionarissen wilde sturen. Toen de paus daar niet op inging, wendde hij zich rechtstreeks tot Byzantium, de keizer van Constantinopel. Hij verzocht de keizer om leraren te zenden voor zijn Slavische volk. De patriarch van Constantinopel vroeg op zijn beurt aan Cyrillus en Methodius, twee broers, om naar Groot-Moravië te emigreren. Cyrillus was een geleerde aan de Keizerlijke Universiteit in Thessaloniki. Hij was een deskundige op taalgebied. Hij kende Grieks en Bulgaars en ontwierp voor de Slaven, die toen nog geen schrift hadden, een alfabet. Cyrillus zag het als een uitdaging om naast het geloof ook de Slavische taal te verspreiden. Hij vertaalde belangrijke teksten uit de Bijbel en de liturgie in de volkstaal. Zijn broer Methodius was aanvankelijk gouverneur en politicus, maar trad op latere leeftijd in het klooster. Hij was meer praktisch ingesteld in de verkondiging van het evangelie.

De broers werden bij aankomst in het Groot-Moravië niet zo hartelijk ontvangen. Ze werden behoorlijk tegengewerkt door de al aanwezige missionarissen, vooral door de Frankisch-Beierse geestelijkheid. Methodius en Cyrillus legden zich vooral toe op het opleiden van Slavische priesters voor de kerk in het Groot-Moravische Rijk. Ze wilden dit in goede verstandhouding met Rome doen, maar vooral het gebruik van de volkstaal was de Frankisch-Beierse geestelijkheid een doorn in het oog.

Cyrrillus en Methodius tussen heiligen *3)

Hier zien we een begin van een taal- en cultuurstrijd die nog vele eeuwen zou duren. De onenigheid met de Duitse geestelijkheid was een reden dat na enkele moeizame jaren de broers Methodius en Cyrillus teleurgesteld Moravië verlieten. Na de dood van broer Cyrillus keerde Methodius toch weer terug naar Moravië. Hij werd daar aartsbisschop. Hij werd echter opnieuw tegengewerkt door Duitse collega-bisschoppen uit de omgeving. Het belangrijkste strijdpunt bleef de weerstand van de Duitse geestelijkheid tegen de invoering van de liturgie in de Slavische taal en de oprichting van een Slavische kerkprovincie met een Slavische voertaal. De Duitsers wisten de paus

van Rome te overtuigen en die verbood de Slavische taal in de kerk. Deze vroege multiculturele werkers moesten heel wat argumenten aanvoeren om het glagolitisch schrift te verdedigen, omdat de meeste kerkelijke machtshebbers in die tijd dachten dat slechts drie talen – Grieks, Hebreeuws en Latijn – geschikt waren om heilige teksten in neer te schrijven.⁴⁾ Omdat er verschillende dialecten waren, bedacht Cyrillus het Oud-Kerkslavisch zodat iedereen het kon begrijpen. Het alfabet is gebaseerd op verschillende alfabetten en drie christelijke symbolen als het kruis, de cirkel en de driehoek. Het glagolitisch of fonetisch alfabet is het oudste schrift dat door Methodius en Cyrillus ontworpen is voor een Slavische taal. Later is hun alfabet vervangen door het eenvoudiger cyrillic alfabet.

Het glagolitisch alfabet zien we op het twintig Kronen bankbiljet van Tsjechoslowakije, dat van 1988 tot 1993 in omloop was. Dertig van de 41 tekens van het alfabet staan op dit biljet. *2)

Methodius werd zelfs verbannen naar het Zuid-Duitse stadje Ellwangen. Hier bracht hij zijn laatste jaren door. Hij gebruikte zijn tijd om het werk van zijn broer verder in het Slavisch om te zetten. Na de dood van Methodius werden zijn volgelingen gevangengenomen, verbannen of als slaaf verkocht. De nog prille kerkelijke hiërarchie viel na het jaar 900 uiteen. De voortzetting van het werk van Cyrillus

en Methodius was mislukt. De West-Slavische stammen bleven de eerste tijd onder leiding van het Beierse bisdom. Latijn werd de kerkelijke taal. Wel verspreidde het fonetische alfabet van Cyrillus zich over heel Oost-Europa door de vele verbannen volgelingen.

Hoewel het missiewerk van de Slavenapostelen Cyrillus en Methodius in het Groot-Moravisch Rijk op kerkelijk gebied niet succesvol was en door Rome en de Duitsers zelfs tegengewerkt werd, is hun werk religieus-cultureel van buitengewoon belang geweest. Zij hebben de Slavische volkeren een eigen identiteit gegeven door de bevolking bewust te maken van een eigen taal. Op 5 juli heeft Tsjechië een officiële feestdag voor deze twee broers. Het bijzondere van deze twee apostelen is dat zij het durfden om een liturgische taal in het Slavisch te ontwerpen, terwijl het Latijn toen gebruikelijk was. Daardoor werd het christendom veel toegankelijker voor de gewone mensen. Bovendien werd een rijkdom aan woorden toegevoegd aan de Slavische talen. In de hele oosterse orthodoxe kerken werd het cyrillisch schrift gebruikt en o.a. in Rusland en Bulgarije wordt dit schrift gehanteerd. In de meer westerse roomse gebieden, zoals Polen en ook Tsjechië werd het gangbare alfabet gebruikt dat afgeleid is van het Latijn.

Hoofdstuk IV: Duitse immigranten in het koninkrijk Bohemen

De Tweede Wereldoorlog was voorbij, maar de verschrikkingen voor de Sudeten-Duitsers moesten dan nog beginnen. Een inwoner uit een dorp in Broumovsko vertelt hoe zijn moeder op een bundeltje stro in de zomer van 1945 werd afgevoerd.

Een Tsjechische douanier bonsde op de deur van het huis van mijn oude moeder. Ze was niet thuis, want ze was 's morgens al vroeg naar de kerk gegaan. Samen met een paar andere oudere mensen had ze gebeden in de dorpskerk voor een spoedige terugkeer uit de oorlog van haar kleinkind. De moeder werd gauw uit de kerk opgehaald. De ambtenaar wierp een brief op tafel. Het was een 'přikaz', een bevel van hogerhand. Een Tsjechische kapper uit het Boheemse binnenland was naar Božanov gekomen. Hij had het huis van deze alleenstaande oude vrouw aan de buitenkant goed bekeken en uitgekozen als zijn nieuw bezit. Hij wilde hier direct intrekken. Wij kregen een uur de tijd om spullen van mijn moeder in te pakken. We zochten gespannen wat bij elkaar, maar in de verwarring verzamelden we allerlei onnuttige dingen. We durfden haar ook geen waardevolle spullen mee te geven. Onze oude knecht had bevel gekregen om met paard en wagen klaar te staan. Hij had wat stro op de wagen uitgespreid. Onze oude moeder werd weggevoerd op dezelfde kar waarmee vijftig jaar geleden het huisraad op de boerderij was gebracht. Rustig en gelaten zagen we onze moeder richting Broumov vertrekken, hopend op een hereniging later.¹⁾

De negatieve verhouding van de Slavische bevolking tot de Germaanse volkeren gaat ver terug in de geschiedenis. 'Slaven' is een verzamelnaam voor een groot aantal stammen in Midden- en Oost-Europa. In het westen en zuiden grensden hun gebieden aan het Duitse en het Byzantijnse Rijk. Belangrijke Slavische staten in de Middeleeuwen waren Bohemen, Polen en Kroatië. Al in de tiende eeuw exporteerde Bohemen producten zoals goud, zilver, tin en was naar Frankrijk, Duitsland en Vlaanderen. Daardoor kwamen er ook steeds meer vreemde kooplieden in Praag wonen. De meeste kooplui waren Duitsers, maar ook Vlamingen en Fransen. Van het jaar 895 tot 1306 regeerden in Bohemen de Přemysliden. Een bekende vorst uit deze periode was Václav (Wenceslaus), die van 921 tot 929 hertog van Bohemen was. Aan het eind van zijn korte regering kreeg Václav grote problemen toen de 'Duitsers' vanuit Saksen naar Bohemen kwamen. Koning Hendrik I 'de Vogelaar', vanaf 919 koning van het Oost-Frankische Rijk, dwong hertog Václav hem als leenheer te erkennen. Václav moest toestaan dat Duitse immigranten zich in Bohemen en vooral in Praag als handwerklieden en kooplui vestigden. De Boheemse bevolking wilde dit niet en vond dat Václav Bohemen aan de Duitsers had 'verkocht' door een vazal te worden van het Oost-Frankische Rijk. Hierdoor werd de groeiende Duitse invloed in Bohemen steeds groter. ²⁾ De kwetsbare ligging van het Tsjechische volk grenzend aan het Duitse taalgebied maakte de spanning tussen Tsjechen en Duitsers wel begrijpelijk. De Tsjechen vormden een vooruitstekend bastion van de Slaven. Voor de aloude Duitse 'Drang nach Osten' was dit een hinderlijk bolwerk.

Benedictijnen in Bohemen

Naast de economische invloed van de Duitsers was er ook op kerkelijk gebied een groeiende dominantie van de Duitsers. In het jaar 973 stichtte de paus met goedkeuring van de Duitse keizer Otto de Grote het bisdom Praag. Vanaf die tijd werd in Bohemen een groot aantal kloosters gebouwd. In het jaar 993 werd het eerste benedictijnenklooster in Bohemen gesticht. Het klooster werd gebouwd vlakbij Praag in Břevnov. Het waren Duitse monniken afkomstig uit een klooster in Beieren.

Bijna driehonderd jaar later zal vanuit deze moederabdij een nieuw klooster gesticht worden in het Boheemse Braunau (Broumov). Meer dan zeventienhonderd jaar was de invloed van dit Duitse klooster groot in Broumov en de omgeving. Direct na de Tweede Wereldoorlog werden de kloosterlingen verjaagd en ...is het niet bijzonder, stichtten ze een nieuw klooster in Rohr in Beieren, de oorspronkelijke thuisbasis!

Vanaf het jaar 993 kunnen we een verbinding leggen met Božanov, het dorp in de ketel van het gebied Broumovsko. Tot ongeveer het jaar 1000 was de omgeving van Božanov nauwelijks bewoond. Het gebied was een ondoordringbaar bos aan de uiterste grens van Bohemen. De hele regio, het latere Broumovsko, was grotendeels met loofbos bedekt en vormde een deel van het grote, ondoordringbare

grensgebied in het noordoosten van Bohemen. Het gebied speelde in deze vroege geschiedenis nauwelijks een politieke rol. Deze regio lag niet zo gunstig voor een vorst, want er waren geen doorgaande wegen

Rijk van Ottokar *4)

De Boheemse koning Ottokar en de Duitse cultuur

Onder koning Ottokar II (1253-1278) bereikte het Boheemse koninkrijk zijn grootste omvang: na verwerving van Oostenrijk, Stiermarken en Karintheï omvatte dit Přemyslidenrijk een groot deel van Midden-Europa. Dankzij deze Ottokar werd Bohemen in de dertiende eeuw een van de rijkste regio's van Europa. De eeuwenlange 'haatverhouding' was omgeslagen in een liefdesverhouding met Duitsland. Ottokar liet zich graag imponeren door de overheersende Duitse cultuur en hij keek vol ontzag naar de Duitse adel. Onder zijn regering werden vele Duitse kolonisten naar het Boheems randgebied gehaald.

Hij deed zijn best om honderdduizenden Duitse kolonisten te overtuigen om in zijn land te komen wonen. Hij had hiervoor verschillende redenen. Ottokar hielp deze immigranten aan grond en gaf ze belastingvoordelen en hoopte dat ze hem zouden steunen in de strijd tegen de plaatselijke edelen. Ottokar hield wel van de Duitse cultuur. Hij richtte zijn hofhouding naar Duits model in. Zijn raadgevers adviseerden hem om minder Duitsers toe te laten, maar de koning rechtvaardigde deze immigratie door te zeggen dat hij meer mankracht nodig had in de Boheemse zilvermijnen. Hij zocht personeel onder de Duitsers omdat hij vond dat Tsjechen minder geschikt waren voor de mijnbouw, omdat ze meer plattelandsbewoners en boeren waren. Hij bleef zoeken naar mogelijkheden om de ontginning van de zilvermijnen in Kutná Hora in Midden-Bohemen verder op te voeren. Vooral de uitbreiding van de zilvermijnen door Duitse werklieden aan te trekken hebben hem rijk gemaakt. Niet voor niets werd Kutná Hora de 'nationale schatkist' van Bohemen genoemd. Het gedolven zilver bezorgde het land grote inkomsten. De restanten zijn nu nog te bewonderen in deze schitterende stad, ongeveer zeventig kilometer ten oosten van Praag. De oorspronkelijke Duitse naam Kuttentberg dankt de stad aan de legende dat de monniken uit het plaatselijke klooster bij het zilver delven: het gevonden zilver verstopten ze onder hun 'kutte', het Duitse woord voor monnikspij.

Duitse kolonisten in Broumov en omgeving

Koning Ottokar I schonk in 1213 aan de Benedictijnen van Břevnov bij Praag het gebied wat tegenwoordig tot Broumov en Police nad Metují behoort. Ongeveer veertig jaar later, onder het bewind van Ottokar II, trokken de monniken naar dit gebied om in Broumov een Benedictijnenklooster te stichten. Volgens een sage zagen de monniken in het dal in een waterplas een zwaan zitten en daarboven de Avondster. Ze beschouwden dit als een teken van boven en besloten om op deze plek te blijven en hier een klooster te bouwen. De zwaan en de ster staan nog altijd in het wapen van de stad Broumov.

De Benedictijnen zijn begonnen met de ontginning van deze streek. Ze beperkten zich niet tot 'de ketel van Broumov', maar zij betrokken het naburige Silezië en de omgeving van het huidige Kłodzko (Glatz) ook bij de ontginning. Overal kwamen kleine nederzettingen. Ongeveer na het jaar 1250 waren er geleidelijk meer huizen rond het bescheiden kloostertje ontstaan. In het begin waren het hoofdzakelijk lakenkooplui die rond de bestaande bebouwing hun woningen bouwden. Al vanaf 1258 had de nederzetting Broumov een school die bij het klooster hoorde.

Voor de ontginning waren veel arbeiders nodig. Onder de regeringsperiode van de eerste abt Martin (1253-1278) van het klooster in Broumov kwam in deze streek een groot aantal kolonisten wonen. Vooral boeren uit Duitsland (Thüringen en Saksen) trokken naar dit gebied. Talrijke boeren waren op zoek gegaan naar een beter bestaan. Ze moesten bijna alle dagen van het jaar klaarstaan voor

de grondeigenaar of de landvoogd. Ze waren verplicht meer dan een tiende deel, soms zelfs meer dan de helft van hun oogst af te staan aan deze heren. Ze hadden vaak niet genoeg eten voor het eigen gezin. In het eigen land hadden deze boeren een slavenbestaan. Het was een vlucht voor de strenge eisen van de landheren die niet meer op te brengen waren. Het niet na kunnen komen van de rentebetalingen werd zwaar gestraft en vaak volgden zelfs de dreiging met excommunicatie. Dat was wel het ergste wat de christelijke middeleeuwer kon overkomen: uit de kerk gezet te worden en daarmee de dreiging van de hel na dit aardse leven. Ook de vele oorlogen, misoogsten en rooftochten maakten hun bestaan er niet beter op.

Overal in Duitsland zien we in deze tijd het trekken van mensen naar een andere streek: een binnenlandse trek, maar ook een trek van Duitsers naar Bohemen, naar Moravië, Silezië en Hongarije. In andere Europese landen zien we dezelfde migratiebewegingen: Tsjechen die naar Hongarije trekken, Polen die naar Rusland emigreren. Wat hier gebeurde was een Europees proces, een dramatisch heen en weer gaan van mensen op zoek naar meer levensruimte. Het is ook bekend dat er wevers en lakenkooplui uit Vlaanderen zich in Bohemen vestigden. Men moet zich niet laten misleiden door de term 'Flandrer' als herkomst van de kolonisten. Bekend is dat sommige Flandrer afkomstig waren uit Luxemburg of het Midden-Rijngebied.

Sommige arme, onderdrukte boeren zochten hun heil in een nabije stad. Maar een stad zat meestal niet te wachten op deze onvrije boeren. Vaak werden de poorten gesloten gehouden voor deze gevluchte boeren. Boeren zagen vaak geen andere oplossing dan de lange, gevaarlijke weg te volgen door naar een ander land te verhuizen. Men was gedwongen om de vertrouwde omgeving te verlaten op zoek naar meer vrijheid en voedsel voor het gezin.

De bevolkingsvermeerdering in de 12^e en 13^e eeuw heeft ertoe geleid dat de boerenbedrijven in Duitsland kleiner werden. Ze waren vaak te klein om een gezin te kunnen onderhouden. In Midden-Duitsland was de versplintering van de bedrijven zo groot, dat zij niet meer levensvatbaar waren. Iedere misoogst leidde tot hongersnood. Alleen de oudste zoon in een boerengezin kon de boerderij overnemen. De jongere kinderen in een gezin moesten elders hun kansen zoeken en gingen vaak op zoek naar nieuwe gronden. In deze eeuwen was de drang om land te ontginnen enorm en vele bossen werden gerooid. Mensen zochten steeds hoger in de bergen naar grond.

Kloosters en edelen kregen grote stukken land als geschenk van de landheer. Dat waren woeste gronden die alleen door het aantrekken van kolonisten ontgonnen konden worden. De landvoogden in de grensgebieden konden mensen gemakkelijk werven omdat ze de boeren allerlei voordelen en privileges konden bieden, zoals persoonlijke vrijheid en eigen bezittingen. Zij zouden immers voor ontginning van het land zorgen en dat betekende meer welvaart en extra inkomsten voor de landheer. De landvoogd liet het werven van boeren over aan een 'lokator'. Het was een middeleeuwse onderaannemer of bemiddelaar die jegens een landheer of abt van een klooster verantwoordelijk was voor het verdelen van het land. Bovendien huurde of ronselde hij kolonisten. Het waren vaak adellijke of kapitaalkrachtige burgers. Deze wervingsagenten zorgden dat het hele proces van koloniseren geregeld werd. Kloosters sloten een verdrag met de onderaannemer en het klooster of landheer gaf dan een bepaald stuk onontgonnen bos in pacht aan de lokator, gewoonlijk voor zestien jaar. Deze bemiddelaar groeide dan uit tot burmister of burmester (dorpshoofd) van de nieuwe nederzetting.

Abt Chuno (1197-1217) van het moederklooster in Praag (Břevnov) stuurde pater Jurik (Georg) naar de omgeving van Broumov. Georg stichtte een kleine kolonie op de plaats van het huidige Police nad Metují. Hier lag een geschikte verbinding via de rivier de Metují, richting Wroclav (Breslau). Het gebied richting Broumov was toen nog onbegaanbaar en alleen door boswachters, jagers en een enkele kolenbrander bewoond. De oudere handelsweg van Praag over Klodsko naar Wroclav liep over Náchod. Het gebied aan de andere kant van het gebergte Broumovské Stěny behoorde aan Klodsko (Glatz). De Silezische hertog Heinrich I (1163-1238) en zijn vrouw propageerden de kolonisatie van Duitsers naar Silezië. Vooral boeren werden hier aangetrokken, maar ook mijnwerkers om zilver te winnen.

Op de plaats van het huidige Broumov lag, vlakbij de rivier de Stěnava een versterkte boerderij met wat hutjes eromheen. Waarschijnlijk stond bij deze kleine Slavische nederzetting het huidige nog bestaande houten kerkje. Het is vrijwel zeker dat nog in de 12^e eeuw, ter verdediging van deze

nederzetting, niet ver van dit kerkje, een houten grensvesting gebouwd was voor de koninklijke ambtenaren van Kłodsko. De grens was niet helemaal duidelijk. De grens werd vaag aangeduid met ‘vanaf de rivier Stěnava tot aan de rivier Bosanov en het Steny-gebergte’. Zo lang de dichte bebossing nog niet gecultiveerd was, maakte men zich niet zo druk om de juiste grens tussen het gebied van Kłodsko en van het huidige Hradec Králové (Königgrätz). Pas nadat het gebied ontsloten en ontgonnen was, wilden de ambtenaren van Kłodsko (Glatz) en die van Praag de grenzen precies afbakenen. De abten van Břevnov bij Praag deden hun best om het hele gebied rond het huidige Broumov in hun bezit te krijgen.

In opdracht van de abt bezocht een lokator de overvolle dorpen in het Duitse taalgebied om geschikte kandidaten voor de ontginning van het gebied rond Broumov te vinden. Hij maakte de kolonisatieafspraken en bepaalde wie met wie ‘de trek van de boeren’ mee mocht maken. Want de reis was gevaarlijk en lang en de boeren stonden veel ontberingen te wachten.

Wekenlang trekt een groep gezinnen door vaak onherbergzame streken vanaf o.a. Thüringen, Saksen en Rijnland richting Bohemen. In een hobbelende huifkar wordt het weinige huisraad en de gereedschappen meegevoerd. Het vee loopt er achteraan. Onder het dak van de huifkar speelt zich wekenlang het hele gezinsleven af. Bij hun aankomst in het Braunauer Land zien de families Tölg, Ringel, Meier, Hofmann en vele andere gezinnen tot hun grote verbazing alleen maar dichte bossen en onherbergzame bergen. De lokator verdeelt het gepachte en onontgonnen land onder de gezinnen, meestal twintig tot dertig hectaren per gezin. Dat is wel het dubbele van wat de boeren in hun thuisland hadden. Er moet eerst ruimte gemaakt worden in de dichtbegroeide wildernis. Na veel inspanning komen, vaak na jaren geleidelijk wat boerderijtjes langs de verschillende riviertjes in het gebied. Alle energie is eerst in het ontginnen van het land gaan zitten, in het bouwen van het huis, de stal en de schuur. De toekomstige akkers en weilanden komen als brede stroken achter hun woonhuis en de stal te liggen. De eerste tijd hoeft er geen belasting betaald te worden, want het leven van de eerste generatie is hard. Hier geldt het Duitse spreekwoord: ‘de vader vindt de dood, de zoon heeft nog nood, maar de kleinzoon heeft brood.’³⁾

Gedurende de zestien jaren, die stonden voor de ontginning, was de lokator verplicht om voor het levensonderhoud van zijn nieuwe kolonisten te zorgen. De opbrengsten waren in deze beginperiode nog gering. Vanwege allerlei risico’s voor hem zelf had hij bij het afsluiten van de pachtovereenkomst met de abt vooraf een aantal winstgevendende voorrechten bedongen. Het dorps hoofd kreeg twee boerenhoeven die vrij van belasting waren, een graanmolen en een herberg. Hij ontving het mooiste en grootste stuk grond. Hij groeide uit tot een soort dorpsburgemeester en hij vertegenwoordigde het openbaar gezag. Vaak werd de naam van de lokator verbonden aan het nieuwe gebied. Menig lokator werd in de adelstand verheven. Hij was verplicht om in een ambtswoning te wonen dicht bij zijn mensen. Hij moest, als voorzitter van de plaatselijke rechtbank, driemaal per jaar recht spreken over allerlei kleine vergrijpen en misdrijven van de dorpsbewoners. Van de vergoedingen voor zijn diensten mocht hij een derde behouden.⁴⁾ Door al deze voorrechten kreeg deze ‘burmester’ aanzien en macht in het dorp. Hij had al vertrouwen en aanzien bij de kolonisten gekregen doordat hij hen begeleid had vanuit hun geboortegrond, hen bij aankomst grond had toegewezen en ondersteuning had gegeven tijdens de zware startperiode. De lokatoren waren zowel Tsjechen als Duitsers, maar vaker Duitsers! Waarom dat was, is niet bekend. Vermoedelijk koos men de beste houtvester en de trouwste belastingbetaler. Of zou het met de taal te maken hebben gehad? Het Duits was toch in de meeste gevallen de voertaal. Ook op kerkelijk gebied waren de bedienaren meestal Duitsers. Ook al vóór de tijd dat de grote stroom Duitsers het land binnenkwam, waren de bisschoppen en priesters veelal van Duitse afkomst. Aan het hof heerste een sterke Duitse invloed. De Přemysliden trouwden vaak Duitse prinsessen en die brachten in hun gevolg Duitsers mee.

De eerste kolonisten die zich in het Braunauer Land vestigden kwamen waarschijnlijk uit de omgeving van Kłodsko (toen Glatz genoemd) en waren via Silezië oorspronkelijk uit Midden-Duitsland afkomstig. Kłodsko wordt gezien als een van de oudste steden in Silezië. In de tiende eeuw ontstond het als de Tsjechische vesting Kladsko op de route van Praag naar Wrocław. De eerste vermelding is al van 981. Waarschijnlijk was er voordat de kolonisten in de 13^e eeuw kwamen nauwelijks bewoning geweest in Broumovsko en Police, omdat dit dichtbeboste gebied te ver van de doorgaande wegen lag.

Het lijkt erop dat het 'Braunauer Land' voor de kolonisten in de 13^e eeuw nog maagdelijke grond was. Het werd in oude geschriften 'verschrikkelijk woest' genoemd.⁵⁾ Wel is het bekend dat langs de rivier de Stěnava bij Broumov in de vroege 12^e eeuw al een bospad heeft gelopen naar Glatz (Kłodsko). Ambtenaren van de koninklijke burchtgraven van Glatz hadden zich aan de voet van de heuvels en bij het samenkomen van de Stěnava en de Voigtsbeek gevestigd. Er moeten toen al kolonisten in Broumovsko zijn geweest.

Mogelijk stond op dit kruispunt van waterwegen een kleine vesting voor de ambtenaren of grenswachters waaruit het latere Braunau is ontstaan.

Het is erg waarschijnlijk dat vanuit de oudere nederzettingen Náchod en Glatz (Kłodsko) ook grensbewoners, jagers, vissers en imkers in deze bossen hebben rondgezworven. Hier lag de belangrijkste pasdoorgang van Náchod naar Silezië (de Koningsstraat genoemd) en deze pas moest verdedigd worden. Slechts een enkele historicus, zoals L. Wintera, meent dat de eerste nederzettingen van een Slavische bevolkingsgroep zijn geweest. Volgens hem zouden ook het dorp Barzdorf (Božanov) en de buurdorpen Märzdorf (Martínkovice) en Weckersdorf (Křínice) al vóór de kolonisatie bewoond zijn geweest door Slavische kolenbranders. In enkele documenten worden Slavische namen van riviertjes en beekjes genoemd zoals Božanov, Březnice en Křínice.⁶⁾ Rivieren werden als een begrenzing, een scheidingslijn gezien, maar ook als een oriënteringspunt.

Was de rivier Božanov misschien genoemd naar een Slavische (Servisch-Kroatische) bewoner met de naam Bozan?⁷⁾ Historische bewijzen voor deze vermoedens ontbreken echter. Er waren toen nauwelijks wegen en de dichtstbijzijnde vestigingen waren Náchod en Glatz. Hoe moesten die kolenbranders vanuit hun afgelegen gehucht, zonder een goed begaanbare route hun waren aan de man brengen? Waarschijnlijk hadden ze de beekjes en bergen deze namen gegeven om zich gemakkelijk te kunnen oriënteren. Wel zijn er in de buurt van Božanov munten gevonden uit de Romeinse tijd en de tijd van de Volksverhuizing.⁸⁾

Het oorspronkelijke Braunau *6)

We kunnen ons nu niet meer voorstellen hoe de onontgonnen omgeving van Božanov en Broumov er in die tijd uitzag. We kennen het nu als een prachtig glooiend landschap en graag zien we het met de uitgestrekte bouwlanden en nog liever met de schitterende bloeiende koolzaadvelden. In die tijd was er alleen onbegaanbaar bos met stromende beekjes ertussen. Een groepje mannen werkte diep in deze bossen om geschikt hout te zoeken voor de kolenbrandery. Mogelijk hadden ze op bepaalde plaatsen een hut om te rusten, te overnachten of te schuilen. Dat in deze afgelegen gebieden al permanent mensen hebben gewoond is niet

waarschijnlijk. Bijna alle dorpen, ook Božanov, laten eenzelfde karakteristieke indeling van de boerderijen zien die planmatig zijn aangelegd, door de kolonisten aangestuurd vanuit het klooster. Was hier al bewoning geweest dan was dit zeker in de kronieken van het klooster vermeld en zou in de akte de schenking vernoemd zijn.⁹⁾

Ook de Tsjechische historicus J.V. Šimák denkt op grond van historische bronnen dat er geen Tsjechische nederzettingen zijn geweest vóór de Duitse kolonisering. 'Er is in het Braunauer Land geen oudere nederzetting dan de Břevnover kolonisatie (vanuit het klooster bij Praag) en die was van Duitse oorsprong beginnend met de stichting van de stad Braunau.'¹⁰⁾ Vooral rond Braunau/Broumov zijn bijna alle dorpen aanwijsbaar rond dezelfde tijd gesticht en is het aannemelijk volgens de historicus Wintera, dat deze kolonisatie een gemengde instroom van volkeren had. Dit blijkt uit het grote aantal lakenwevers met de karakteristieke rode kleur van de lakens. Maar ook de specifieke achternamen en de door oude bronnen ondersteunende tradities duiden op een afkomst uit het

Nederduitse of Vlaamse gebied. Het dialect, de bouwstijl van de huizen en de boerderijen echter verwijzen weer meer naar een Frankische en Saksische (zoals de stad Meißen) oorsprong. Volgens Wintera kwamen de eerste Braunauer immigranten uit Vlaanderen en gelijktijdig was er ook een sterke instroom uit Saksen-Thüringen.

De Benedictijnen hebben ervoor gezorgd dat het Braunauer Land hoofdzakelijk door Duitsers werd bevolkt. Abt Dlugomil (1217-1236) trok Duitse kolonisten aan, maar nog maar in geringe aantallen. De grootste kolonisatie was onder de abten Clemens II (1238-1249) en abt Martin I (1249-1278). Rond het jaar 1246 kwam een groot aantal Duitse en Vlaamse kolonisten in Police. De bemiddelaar van deze kolonie was, naar vermoed wordt, graaf Bruno van Holstein Schaumburg, tevens bisschop van Olmütz (Olomouc in Moravië). Er wordt gedacht dat de stadsnaam Braunau van deze kerkvorst en graaf Bruno komt.¹¹⁾

Het is mogelijk dat er rond het jaar 1000 hier al een vesting of burcht was. De kroniek van Cosmas van Praag, 'Chronica Boemorum', van rond 1120, noemt het gebied als bezit van de adellijke familie van de Slavnikiden. Hoewel deze kroniek geen historisch betrouwbare informatie levert, wordt het toch wel gezien als een standaardwerk van de Boheemse middeleeuwse geschiedenis. Cosmas beschrijft het vorstendom en noemt o.a. een kasteel in Kłodsko. Deze adellijke familie was naast de Přemysliden de meest krachtige Boheemse adellijke familie uit de vroege Middeleeuwen.

De stichting van Braunau, de Marktstad of Kolonistenstad

Het jaar 1171 wordt genoemd als het jaar dat Braunau is gesticht. Al in 1213 werd hier een klein kloostertje met een houten kerkje opgericht. Al gauw werd het kleine klooster een priorij genoemd. Dat was voor abt Chuno het moment om deze nieuwe stichting een wettelijk fundament te geven. Omdat het gebied 'koninklijk land' was, moest de abt een verzoek indienen bij de landvorsten om eigenaar te worden van het gebied. Hij wendde zich tot koning Přemysl Ottokar I. Die wilde graag de bossen aan kerken en vorsten schenken, omdat hij wist dat de landerijen na de ontginning een goede bron van inkomsten konden worden. In de schenkingsoorkonde van 1213 werd het hele gebied rond Police nad Metují, Teplice tot aan de Barzdorfer beek in Božanov en tot Převrat en het Javorgebergte aan de Břevnover Benedictijner in leen geschonken.¹²⁾

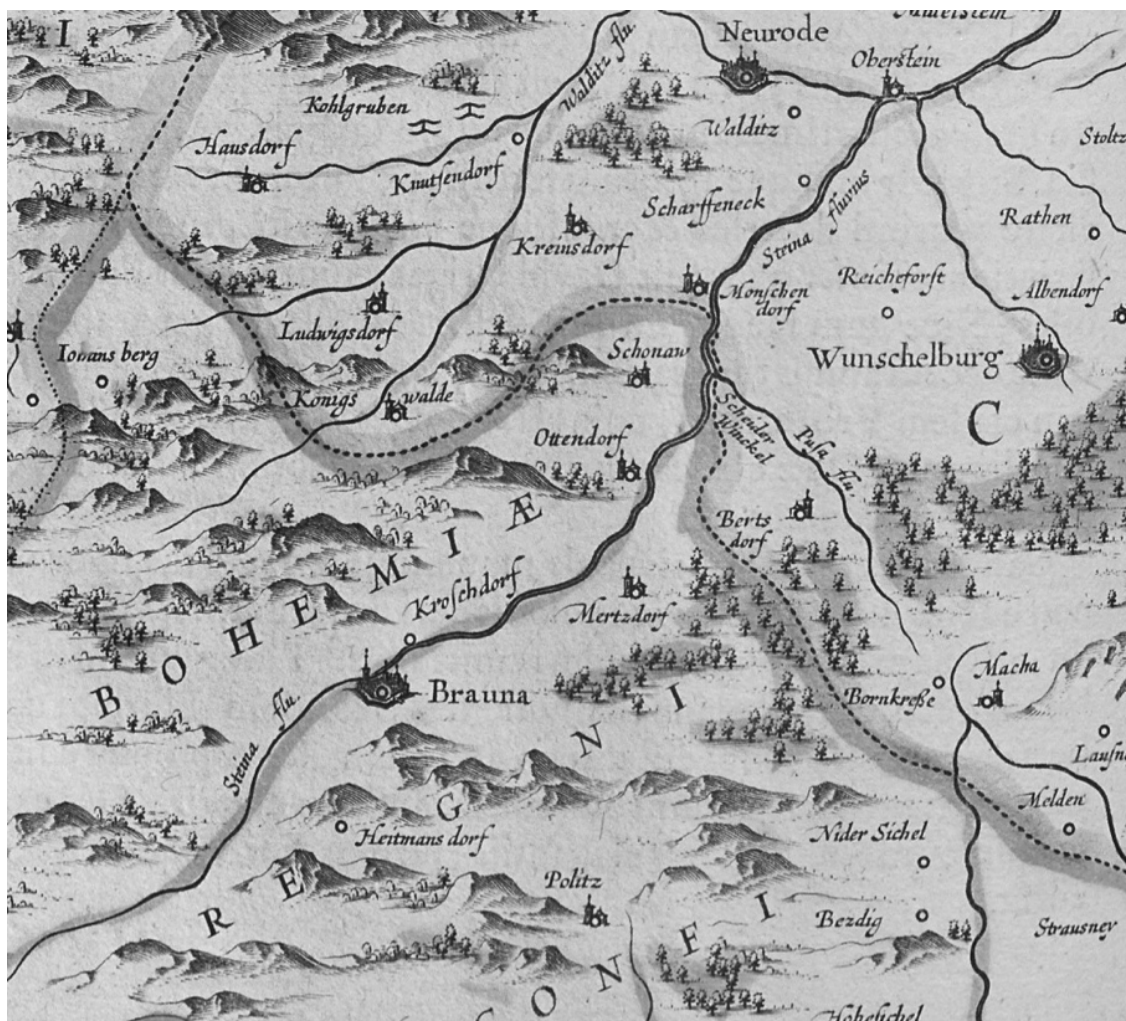
Abt Martin (1253-1278) van het klooster in Braunau/Broumov had grote plannen voor ogen. De kolonisatie leek goed gepland. De stad lag op een rotstong en was in het oosten door de rivier de Stěnáva en in het westen door de Voigtsbeek omsloten. Broumov lag midden in het stroomgebied van de rivier de Stěnáva en kon daardoor gemakkelijk een godsdienstig en economisch centrum worden. De nederzetting werd ommuurd en versterkt en de inwoners kregen tal van voorrechten. Tussen de stad en het omringende platteland ontstond een duidelijke arbeidsverdeling. De dorpingen konden agrarische producten ruilen met de goederen die in de stad gemaakt waren. De stad werd geleidelijk een centrum van handel. De grond bezittende heren en de geestelijken wilden vooral dorpen met ondergeschikte mensen, horigen, die rente aan hen betaalden.

De instroom van Duitssprekende mensen bleef niet beperkt tot Broumov zelf, maar verspreidde zich ook naar de aangrenzende regio's van Silezië en Kłodsko. De kolonisatie was in principe eerlijk verdeeld tussen de verschillende bevolkingsgroepen zoals Duitsers en Tsjechen. Maar wat de wereldlijke en geestelijke grondheren nodig hadden waren vaklui: boeren die verstand hadden van akkerbouw, arbeiders die kennis hadden van nieuwe manieren van hout transporteren uit de bossen. En deze kennis werd vaak meegebracht door de Duitse kolonisten. Naast boeren waren het ook mijnwerkers, ambachtslui, kooplui en kunstenaars. Eeuwenlang stroomden Duitse kolonisten het land binnen en drukten daarmee een overtuigende stempel op dit gebied.

De nederzetting groeide snel en in het jaar 1256 werd Broumov al Marktstad of Kolonistenstad genoemd. De handel had een ruim en mooi plein nodig. Het huidige Ringplein is 120 meter lang en 85 meter breed. Broumov kreeg een privilege voor het weversgilde. Volgens een oude overlevering zou Broumov door Vlaamse wevers gesticht zijn. Maar tot op heden ontbreekt echter ieder bewijs voor de kolonisatie van de omgeving van Broumov door Vlamingen in plaats van de kolonisatie van Duitsers. In het privilege-document wordt met geen woord over Vlaamse wevers gesproken. Ook in de Silezische steden vinden we geen verwijzingen naar Vlaamse wevers. Nergens zijn culturele of stedenbouwkundige sporen te vinden van Vlamingen.

We weten dat Ottokar II (1253-1278) een vorst was die vele Duitsers naar Bohemen haalde en zorgde dat de regio een van de rijkste van die tijd werd. Maar of hij Vlaamse lakenwevers liet komen om de Tsjechische bevolking te leren om Engelse en inheemse wol te verwerken, is niet bekend. Er waren wel directe handelsrelaties tussen Vlaamse lakensteden en Bohemen. Er waren dus contacten met Vlamingen, maar nergens lezen we dat ze zich hier gevestigd hebben. 13)

Al in de tweede helft van de dertiende eeuw was Bohemen en Moravië in wezen een tweetalig land geworden. Het randgebied was overwegend Duits en ook in de centralere Tsjechische delen lagen Duitse enclaves die geheel Duits waren. Talloze stammen, zoals de Sorben, waren verduitsd. De Duitsers drongen steeds verder door naar Midden-Europa. Vaak was deze emigratie op uitnodiging van bepaalde heersers of bisschoppen. De Tsjechische adel kwam steeds meer onder Duitse invloed en de edelen trouwden met Duitse vrouwen. De hofcultuur was al in de dertiende eeuw sterk verduitsd. 14) Zelfs tot in de 19^e eeuw werden mijnwerkers, arbeiders voor een glasfabriek of bewerkers van linnen stoffen en wevers vanuit Duitsland aangetrokken.

Brauna en Bertsdorf a.d Pusa flu in 1642 *5)

De stichting van Božanov

Zoals eerder gezegd werden rond het Benedictijnenklooster van Broumov Duitse nederzettingen gesticht. Zo kwam al in 1253 een nederzetting in de buurt van Broumov langs een bestaande beek, die de 'Buse' genoemd werd. In de kloosterbibliotheek van Broumov lag eertijds een religieus-filosofisch manuscript 'Super Cantica Cantorum'. Achterop dit document staat de eerste vermelding van Broumov. In het Latijn 'villam forenssem, quae Brunow vulgariter vocatur'. Verder

staan er wat aantekeningen op over het opzetten van dorpen rond het kloosterbezit. In dit document van 1256 wordt gesproken over ‘Villa Pertholdi, Pertoldivilla’ of ‘Villa Bertholdi’, genoemd naar Perthold. Abt Martin gaf aan Perthold een stuk bos langs de Buse (Bozanow) en de Stěnava zonder precies de afmetingen aan te geven. Perthold kreeg toestemming om boerderijen te bouwen, maar hij moest zorgen dat de aangrenzende dorpen niet benadeeld zouden worden. Daarom werd door deze eerste schriftelijke vermelding de stichting van het dorp Božanov gesteld op 15 maart 1256. Het originele document opgesteld door het klooster van Břevnov bij Praag ligt in de Nationale Bibliotheek van Tsjechië.¹⁵ Het dorp wordt beschouwd als een van de oudst bevolkte plaatsen in het gebied Broumovsko. Zoals we al eerder beschreven: de naam ‘Bozanow’ werd al genoemd in verband met het bepalen van de grenzen voor de grond die de Benedictijnen van koning Přemysl Ottokar I toegewezen kregen. Deze naam is te vinden op de oudst bewaarde kopie van een oorkonde die teruggaat tot 1213. De naam ‘Bozanow’ wordt hierin gebruikt voor de naam van een riviertje en niet voor een bestaande nederzetting!

Brauna en Bertsdorff, uitsnede kaart 1626 *5)

De abt van het Benedictijnenklooster stelde Berthold aan als lokator om de ontginningen te leiden. Hij kreeg het recht om een herberg en een molen te bouwen. Rond deze vestiging ontstond geleidelijk een dorp: ‘Bertholdsdorf’ genaamd. Deze naam werd verbasterd tot Bertelsdorf en nog later verkort tot ‘Barzdorf’ of ‘Parczdorf’. Op oude kaarten werd de naam Barzdorf vaak fonetisch geschreven als Patzdorff, volgens het plaatselijk dialect. Deze kaarten zijn meestal in het Duits met in het klein eronder de Tsjechische equivalent. Op deze kaarten zien we het dorp

soms rechts en dan weer links van de grens met Silezië liggen. Silezië is de hele geschiedenis door speelbal geweest tussen belanghebbende landen.

Al sinds de 10^e eeuw werd er door Polen, Bohemen, Oostenrijk en Duitsland gestreden om de macht over deze streek. Bijna elke tweehonderd jaar wisselde de heerschappij over Silezië. Tot 1526 bleef het met Bohemen en later met de Habsburgers verbonden. In 1741 verloor de Oostenrijkse keizerin Maria Teresia een omvangrijk deel van het land aan Pruisen. Silezië bleef de hele geschiedenis een felbegeerd stuk grond. Vooral in de 19^e eeuw brachten Duitse baronnen en grootgrondbezitters de kolenindustrie tot grote bloei. Na de Tweede Wereldoorlog zal Polen zich beroepen op de tiende eeuw, waarin de Poolse hertog Mieszko het gebied veroverd heeft, om zich daarmee de overname van Silezië te rechtvaardigen.

Rond de stad Broumov zien we meerdere dorpen met een naam die afgeleid lijkt te zijn van een persoon: Martínkovice, Otovice (Duits Ottendorf), Heřmánkovice (Hermansdorf) en Janovičky (Johannesberg). Na 1918 kreeg het dorp Barzdorf de naam Božanov, in 1938 na de inname door Hitler opnieuw Barzdorf genoemd en na 1945 definitief de Tsjechische naam Božanov.

Het grootste deel van de bossen, de steengroeven en ook verscheidene akkers en weiden waren eigendom van het klooster. De Benedictijnen zorgden dat er een goed groeiende land- en bosbouw kwam. Er was een rechtstreekse verbinding van Broumov via Božanov naar het Silezische Radkóv. In de dertiende eeuw stond in Božanov al een houten kerkje, gewijd aan de heilige Bartholomeus. Veel later is, op een ander plek in het dorp, de huidige St.Maria Magdalena-kerk gebouwd. Božanov heeft altijd een bijzondere band gehad met Broumov en het Benedictijnenklooster. Het ambt van rechter in een dorp was erfelijk en mocht niet zonder toestemming van de abt van Broumov aan een ander verkocht worden. Het kwam later vaak voor dat de abt het ambt van rechter afkocht van de lokator. De dorpsrechter kwam dan rechtstreeks onder de stadsvoogd van Broumov. Alleen Bertold van Božanov stond rechtstreeks onder de abt van het klooster en heeft dit recht altijd gehouden. Waarom hij deze uitzonderlijke positie heeft behouden is onduidelijk.

Braunau en Patzdorf in 1758 van Georg Louis Le Rouge •5)

Hoofdstuk V: Tsjechische reacties op de Duitse invloed

Op 15 maart 1939 was Tsjechië volledig bezet door Duitsland. De grote mogendheden Frankrijk, Rusland en Engeland hadden het laten gebeuren. De nazi's namen razendsnel de controle over Bohemen en Moravië. Een ooggetuigenverslag van Gordon Skilling: 'Onmiddellijk werd een begin gemaakt met de 'totalisering' van een democratisch land. Met Himmler kwamen honderden manschappen van zijn geheime politie het land binnen. Die begonnen voormalige hoge ambtenaren te arresteren en jacht te maken op politieke vluchtelingen; niet alleen degenen die uit Duitsland waren gevlucht na 1933, of uit Oostenrijk in maart 1938, of de Sudeten districten in september 1938, maar nu ook hun Tsjechische kameraden. Dagen en nachten van psychologische terreur braken aan voor degenen die politiek werden bedreigd, die 's nachts bij vrienden thuis sliepen en overdag op straat liepen. Er werd een begin gemaakt met huiszoekingen, eerst door mildere Tsjechische politieagenten, die de verdachten waarschuwden om alles te verbranden dat belastend zou kunnen zijn. Bijeenkomsten van allerlei aard werden verboden. De pers werd bij de nazi-persdienst ingelijfd en er werd een avondklok vanaf acht uur ingesteld.

Het is zes jaar later. De Duitssprekende Elsa Ringel uit Božanov wordt opgeroepen om als jong meisje uniformen voor het Tsjechische leger te wassen. Op 8 augustus 1945 komt ze doodmoe thuis van de wasserij. Ze moet voor donker thuis zijn, want dat is verplicht. Ze moet zich haasten, want Duitsers mogen na acht uur niet meer op straat komen. Ook draagt ze als Duits meisje een witte armband met de letter 'N' erop. Ze voelt zich wat angstig, want een groep gewapende Tsjechische soldaten trekt door Božanov. Ze vlucht gauw in huis, ze is net op tijd. Tegen half negen wordt bij haar gezin op de deur gebonsd. Ze doet de deur open. Twee soldaten stappen direct de kamer in. Ze schreeuwen dat het gezin binnen twintig minuten het huis moet verlaten. Ze mogen maar vijftwintig kilo aan bagage meenemen. Binnen een half uur staan ze op straat. De vader van Elsa Ringel heeft zijn kleine handkar gepakt en hij gooit er haastig wat bij elkaar gezochte spullen op. Hij kijkt nog even rond in zijn geliefde werkplaats. Moeder huilt, terwijl de deur achter hen wordt gesloten. De soldaten begeleiden het gezin naar het dorpscafé. Er staan wel honderd mensen te wachten. Met paard en wagen worden ze naar Broumov gereden. Op het station staan de veewagons klaar. Dit is het begin van een verschrikkelijke tocht van zeshonderd kilometer in vier dagen. Verdreven uit het mooie geboortedorp, verbannen naar een vreemde stad in het verwoeste Duitsland.1)

De Tweede Wereldoorlog is dan voorbij. Eindelijk lijkt er een einde gekomen aan het vele zinloze moorden. Hitler is dood en Duitsland heeft gecapituleerd. Wat een blijdschap in het dorp Božanov. Maar niet iedereen in dit dorp is blij. Vanaf 1945 begint opnieuw een oorlog: een wraakactie tegen de verliezers. En de meeste inwoners van deze streek zijn Duitssprekende mensen. Het dorp zal niet meer worden zoals voor de oorlog. Er is zoveel haat gegroeid dat een afrekening onvermijdelijk lijkt.

Tsjechische adel in verzet

We gaan weer terug naar de dertiende eeuw om van het bovenstaande verhaal van Elsa Ringel iets te begrijpen. We beschrijven de verdergaande invloed van de Duitsers in Bohemen en de complexe verhouding met de Tsjechische bevolking. Onder het bewind van koning Ottokar II (1253-1278) zijn veel Duitse kolonisten naar het Boheemse randgebied gehaald. Het overwicht van de Duitsers werd door de bevolking steeds meer als een bedreiging ervaren.

In de oudste Tsjechische kronieken, de 'Dalimilova kronika' uit begin 1300, spreekt de schrijver met een zekere minachting over stedelingen, maar vooral over de Duitsers. Toen Ottokar overleden was, groeide het verzet bij het Tsjechisch sprekende gedeelte tegen het koningshuis. Ook de adel voelde zich benadeeld tegenover de vele Duitse immigranten die naar Bohemen waren gehaald.

Na slechts één jaar geregeerd te hebben wordt een latere opvolger van Ottokar, koning Wenceslas of Václav III, vermoord door de Tsjechische adel. Daarmee komt er een einde aan de dynastie van de Přemysliden, die sinds de 9e eeuw over Bohemen hadden geregeerd. Er was op dat moment geen mannelijke opvolger binnen het geslacht van de Přemysliden. Mede dankzij de steun van de geestelijkheid in Praag kon keizer Hendrik VII van het Heilig Roomse Rijk der Duitse Natie (het

Rooms-Duitse Rijk) zijn zoontje Jan naar voren schuiven. Jan van Luxemburg arriveerde in 1310 als veertienjarige jongen met een klein legertje in Praag. Deze Jan, later ook genoemd Jan van Bohemen en Jan de Blinde, trouwde met de negentienjarige zus van de vermoorde Václav III, Elisabeth (Eliška) van Přemysl en Jan verwierf daarmee het grote Bohemen als leengebied.

Jan van Luxemburg was niet erg geliefd bij de Tsjechen, omdat hij zich aan het hof in Praag omgaf met Duitsers en Luxemburgers. Zijn hele leven bleef hij voor zijn Tsjechische onderdanen de 'Koning-Vreemdeling'. De koning moest allerlei concessies aan de Tsjechische edelen doen om als koning geaccepteerd te worden. De negatieve stemming sloeg enigszins in positieve zin om toen hij het koninkrijk Bohemen wist uit te breiden met Silezië en de Lausitz.

Dalimilova kronika *2)

Omdat Silezië bij Bohemen kwam, werd Broumov (Braunau) in 1330 voor de tweede keer beleend aan de burggraven van Klodsko (Glatz). Maar korte tijd later, in 1346, bij de dood van Jan van Luxemburg, werd het Braunauer Land weer een zelfstandig gebied en kwam de stad tot grote bloei. Zijn zoon, Karel IV stemde in 1348 nogmaals ermee in dat de abt van Břevnov (Praag) het Braunauer gebied mocht behouden. Tevens gaf hij de onderdanen van Braunau stadsrechten, dezelfde rechten als de bewoners van Klodsko. Het betekende dat de stad stadsmuren mocht bouwen, maar ook het recht kreeg om zelf bier te brouwen en te verhandelen. Dit laatste gaf aanvankelijk wel wat conflicten en spanningen met de bloeiende bierbrouwerij van het klooster.

Praag de hoofdstad van Bohemen en van het Heilig Roomse Rijk

Nadat koning Karel IV (1346-1378) de troon had bestegen veranderde er veel in wat nu Tsjechië heet. De 'landen van zijn Boheemse kroon' omvatten op dat moment Bohemen, Moravië, de Silezische vorstendommen en Opper- en Beneden-Lausitz. Karel was geboren in Praag. Van vaders kant was hij een Luxemburger, maar van moeders kant een Tsjechische Přemysliden. In tegenstelling tot zijn vader voelde hij zich echt een Tsjech. Hij sprak naast het Tsjechisch verschillende talen en voelde zich vooral ook Europeaan. Onder deze vorst begon een belangrijke bloeiperiode. Als koning van Bohemen slaagde hij erin om vanaf 1353 ook keizer van het Heilige Roomse Rijk te worden. Zijn titel 'Keizer van het Heilig Roomse Rijk' bracht slechts beperkte bevoegdheden met zich mee in een middeleeuws Europa met honderden kleine en grote vorstendommen, maar de drager was wel de leider van de gehele christelijke wereld. Praag werd daarmee naast de hoofdstad van Bohemen, ook het centrum van het Heilig Roomse Rijk.

Karel IV wordt ook wel 'de vader van het vaderland' genoemd. Vanaf nu begonnen zich de eerste tekenen te vormen van een Tsjechisch bewustzijn, vooral door het feit dat Karel IV als Boheemse koning én Roomse keizer Bohemen in het centrum van zijn bestuur plaatste. Praag was op dat moment een van de rijkste steden van Europa. Hij zorgde voor de verfraaiing van het Tsjechisch land. Tijdens zijn regering werden een groot aantal opmerkelijke gebouwen opgetrokken, vooral in Praag, zoals de Karel-universiteit, de burcht Hradčany met de vergulde daken en ook de bekende stenen Karelsbrug met zestien bogen met vele beelden erop. De 'Gouden Stad' was na Parijs de